

SRAM U ISLAMU

Zekirija Sejdini

Sveučilište u Innsbrucku
Institut za didaktiku
Zekirija.Sejdini@uibk.ac.at

UDK: 159.924.3:17]28
Izlaganje na znanstvenom skupu
Primljeno: 04/2016

UVOD

Tema srama u islamu može se proučavati s različitih gledišta. Promatra li se uobičajeno postupanje u islamskoj tradiciji, očito je da tema srama u islamu spada u praktično područje. Pri tome se radi o osnovama, utemeljenjima i savjetima za čudoredno vladanje, tj. postupanje u suglasju s religioznim postavkama. Također, kad islamski filozofi, teolozi pa čak i mistici obrađuju ovu temu i druge teme, koje čak uključuju i razilaženje s njom, uvijek prednjači praktični, tj. čudoredni aspekt srama.

Nasuprot islamu, čini se da u kršćanskom shvaćanju tema srama i s njim povezana tema grijeha, tj. istočnoga grijeha, igra bitnu ulogu.¹ Budući da je tema srama u kršćanstvu usko povezana s povijesti stvaranja, započet ćemo tako i ovo izlaganje, premda povijest stvaranja u tom smislu nema isto značenje za islamski kontekst kao u kršćanstvu.²

POVIJEST STVARANJA U KURANU

Jednako kao i mnoge pripovijesti u Kuranu, tako i povijest stvaranja pokazuje sličan tijek događanja kao i biblijska povijest. Upravo stoga je povijest Adama i Eve, kao i druge pripovijesti, protumačena na mnogim mjestima. Stoga, da bismo dobili cjelovit prikaz, potreb-

¹ Usp. Michaela Bauks, Nacktheit und Scham in Genesis 2-3, u: Michaela Bauks/Martin Meyer (Hg.), *Archiv für Begriffsgeschichte. Sonderheft - Bd. 8*, Meiner ca., Hamburg, 2010., 17-35.

² Usp. Martin Lomen, *Sünde und Scham im biblischen und islamischen Kontext. Eine ethno-hermeneutischer Beitrag zum christlich-islamischen Dialog* (= Edition AFEM. Mission scripts, Band 21), VTR, Verlag für Theologie und Religionswissenschaft, Nürnberg, 2003., 102.

na nam je zajednička nit ovih u Kuranu razasutih mjesta, koja izvještavaju o navedenoj povijesti.³

Prema Kuranu Bog odluči stvoriti čovjeka te svoju odluku saopći anđelima. Oni su se čudili ponajprije namjeri Božjoj, da pored anđela, koji neprestano bijahu poslušni Bogu i služe mu, stvori još jedno živo biće, koje će biti u stanju čak i krv proljevati na zemlji. Ipak, nakon što je Bog Adamu priopćio imena svih stvari, a anđeli vidjeli sve čovjekove sposobnosti, povukoše anđeli svoj "prigovor" i proslaviše Boga za njegova beskonačnu odluku (spoznaju). Tada zapovjedi Bog svim anđelima da se poklone pred Adamom, na što su se svi anđeli, osim Sotone (Iblis), i poklonili pred njim. Sotona je svoje uskraćivanje poklonstva obrazložio time da je sam stvoren od dragocjenije materije (vatre) nego čovjek (zemlje).⁴

Bog je dopustio Adamu i njegovoj ženi boraviti u raji i uživati sve ono što im je drago. Samo im je zabranio jesti s određenog stabla. Ipak, Sotona, koji je smatrao čovjeka odgovornim za njegov vlastiti raskid odnosa s Bogom, zaveo je Adama i njegovu ženu tako da su pogazili Božju zapovijed i jeli sa zabranjenog stabla. "I tako su jeli oboje (od plodova): zatim postadoše svjesni svoje golotinje i počеше se pokrivati listovima ubranim iz vrta. Tako ne poslušā Adam svog Gospodara i zapade u tešku zabludu."⁵ Muhammad Asad, jedan od najutjecajnijih tumača Kurana, objašnjava redak u kojem je spomenuta golotinja, koja se dovodi u vezu sa stidom, na sljedeći način:

*"Radi se o alegoriji stanja nevinosti, u kojoj je čovjek živio prije svog pada u grijeh, tj. prije nego je postao svjestan samoga sebe i svoje mogućnosti, koja mu dopušta izabrati između različitih načina postupanja, sa svim pripadajućim iskušenjima na zlo i patnju, koja nakon krivog izbora neizostavno mora uslijediti."*⁶

Povijest stvaranja čovjeka prema Kuranu završava tako da su Adam i Eva uvidjeli svoju pogrešku i molili Boga za oprostenje. Bog im je oprostio, te premda ih je protjerao iz raja, obećao im je nastavak svojih smjernica na zemlji. Kuran kaže konkretno:

*"... i reče: Izlazite iz njega (stanja nevinosti i odsada) svi ćete biti neprijatelji. Ipak od mene će vam uputa dolaziti i tko moju uputu nasljeduje, neće zalutati, niti će biti nesretan."*⁷

³ Usp. Kuran 2, 30-39, 7, 11-24; 20, 116-124.

⁴ Usp. Kuran 7, 20.

⁵ Kuran 20, 121. Za prijevod usp. Muhammad Asad, *Die Botschaft des Koran*, Übersetzung und Kommentar, Patmos-Verl., Ostfildern, 2011., 610.

⁶ Isto, 270.

⁷ Kuran 20, 123.

Prikaz povijesti stvaranja u Kuranu jasno pokazuje da usprkos sličnosti s biblijskim prikazom, kuranska varijanta ima drukčija gledišta i naglaske, tako da uloga povijesti stvaranja u islamskoj i kršćanskoj teologiji izgleda drugačije. Odatle zaključak pojedinih kršćanskih autora: "da je s muslimanske točke gledišta *prvi ljudski grijeh u islamu manje vrednovan nego u kršćanskoj misli*".⁸

Povijest stvaranja, kao i položaj čovjeka u stvorenom svijetu pokazuje veliku sličnost s kršćanskom slikom o čovjeku. Prema tome, čovjek je s muslimanskoga gledišta posebno biće unutar svih stvorenja. Na temelju njegova posebnog položaja, kao namjesniku Božjem (Halifa)⁹, u kojeg je Duh Božji udahnut¹⁰ i koji je (od Boga) oblikovan¹¹, povjereno mu je sve stvoreno.¹² Čovjekova se zadaća sastoji u tome da koristi sve stvoreno u punoj odgovornosti za svoje potrebe.

Pri tome se pokazuje da je islamska slika čovjeka optimistična prema čovjeku. Čovjek posjeduje od Boga darovanu sposobnost za dobro. Ipak, otkako je u stanju činiti zlo, vlastita mu je i njegova slabost, kao zaboravljivost i nezahvalnost. Usprkos tome, čovjek je uvijek iznova u stanju, uz pomoć Božje upute, osloboditi se teških situacija.

Američki profesor i misionar Dudley Woodberry iz vlastitog iskustva opisuje optimističan pristup islamu čovjeku na sljedeći način:

*"Kad kršćani dijele 'radosnu vijest spasenja od grijeha' s islamskim prijateljima, to se često ne doživljava kao 'radosna vijest'. To je uglavnom zato što muslimani tradicionalno ne percipiraju ljudsko stanje tako pesimistično kao što to čini Biblija; tako da oni ne vide potrebu za tako radikalnim rješenjem".*¹³

Islamska antropologija time kategorično odbija tvrdnju da se ljudska narav iskvarila. To mišljenje također nedvojbeno potvrđuje izjava muslimanskog autora Badrua Kateregge:

⁸ M. Lomen, *Sünde und Scham im biblischen und islamischen Kontext*, 102.

⁹ Kuran 2, 30.

¹⁰ Kuran 32, 9.

¹¹ Kuran 32, 7.

¹² Usp. Andreas Renz, *Der Mensch unter dem An-Spruch Gottes. Offenbarungsverständnis und Menschenbild des Islam im Urteil gegenwärtiger christlicher Theologie* (= Christentum und Islam / Anthropologische Grundlagen und Entwicklungen, Bd. 1), Ergon Verlag, Würzburg, 2002.; Rotraud Wielandt, *Der Mensch und seine Stellung in der Schöpfung. Zum Grundverständnis islamischer Anthropologie*, u: Andreas Bsteh - Ludwig Hagemann (prir.), *Der Islam als Anfrage an christliche Theologie und Philosophie. [Christentum in der Begegnung]; Referate - Anfragen - Diskussionen*, Verl. St. Gabriel, Mödling, 1994., 97-105.

¹³ John D. Woodberry, *Muslims and Christians on the Emmaus road*, MARC Publications, Monrovia, 1989., 149; navedeno prema: M. Lomen, *Sünde und Scham im biblischen und islamischen Kontext*, 102.

“Kao muslimani mi ne odbacujemo Adama i Evu jer su prenijeli grijeh i zlo na cijelo čovječanstvo. Oboje su od njihova grijeha odriješeni i njihovi potomci zaštićeni su od posljedica. Grijeh nije iskonski, nasljedan niti neposredan. Ne dolazi od Boga. On može biti naslijeđen kroz slobodan izbor, ali ga se također može izbjeći kroz znanje i pouzdane Božje upute. Muslimani vjeruju da je čovjek načelno dobro biće, puno dostojanstva. Nije palo stvorenje.”¹⁴

Martin Lomen, jedan od rijetkih koji je suprotstavljao temu srama iz islamske i kršćanske perspektive, izvodi iz ovog citata zapravo tri temeljne postavke islamske antropologije: *“Ponaajprije, grijeh je djelovanje ili način ponašanja koji se može izbjeći. Drugo, grijeh u islamu nije stvarno integriran u identitet čovjeka – i uopće nije u identitetu čovječanstva. Predodžba zastupnika bilo koje vrste islamu je nepoznanica, bio on Adam ili Krist – za propast ili spasenje. Treće, za muslimane je čak štetno odbaciti Adama i Evu jer su nas doveli u mučnu situaciju.”¹⁵*

Toliko o povijesti stvaranja u Kuranu, koja nam je trebala pružiti skroman prikaz o islamskoj slici čovjeka, koja je općenito povezana s temom srama. Sljedeći dio ovog priloga pozabavit će se konkretnim postavkama srama u islamskoj tradiciji.

SRAM U ISLAMSKOJ TRADICIJI

Tražimo li u arapskom jeziku pandan njemačkoj riječi “sram” (*Scham*), pronalazimo kao univerzalno rješenje arapsku riječ *haya*. Arapska riječ *haya* u njemačko-arapskom rječniku ponovno je prikazana kao “sram” i “stid”.¹⁶ Arapska oznaka za “sram” izvorno je izvedena iz arapskog *hayy*, što primarno znači “živ”, “živući” i “na životu”.¹⁷ Na ovo vrlo zanimljivo i od teologa naglašeno stapanje između riječi “živ” i “sram” još ćemo se u nastavku priloga vratiti. Ovdje samo naglašavamo da čista izvedenica riječi “sram” iz riječi “život” već upućuje na životno značenje razumijevanja srama u islamskoj vjeri.

¹⁴ Badru D. Kateregga - David W. Shenk, *A Muslim and a Christian in dialogue* (= *The Christians meeting Muslims series*), Va.: Herald Press, Harrisonburg, 2011., 141; navedeno prema: M. Lomen, *Sünde und Scham in biblischen und islamischen Kontext*, 103.

¹⁵ M. Lomen, *Sünde und Scham in biblischen und islamischen Kontext* 103.

¹⁶ Usp. Hans Wehr, *Arabisches Wörterbuch. Für die Schriftensprache der Gegenwart und Supplement*. Unter Mitarbeit mehrerer Fachgenossen bearbeitet und herausgegeben von Hans Wehr, Otto Harrassowitz, Wiesbaden, 1977., 198.

¹⁷ Isto.

Promatrano s gledišta islamskih učitelja morala, kao npr. kod učenog Ragiba al-Isfahanija (umro 1109.), "sram" se definira kao "prijezir i izostajanje (bijeg) duše od loših čina".¹⁸ Također u Kuranu, svetoj knjizi muslimana, riječ se upotrebljava više u moralnom smislu. Općenito, riječ "sram" ili njezine izvedenice spominju se na tri mjesta u Kuranu.¹⁹ U suri 25,28 pripovijeda Kuran da se kći proroka Šuaybiša zastidjela kad je govorila s Mojsijem. U suri 33,53 propisuje Kuran vjernicima nekoliko propisa, kako se imaju ponašati kod posjeta vjerovjesniku i upozorava ih da mu nekorektnim ponašanjem mogu dosađivati (smetati). Kuran objašnjava "upletanje" Božje time da će se vjerovjesnik možda sramiti vjernicima to reći, ali Bog sam neće. Na jednom drugom mjestu u Kuranu naglašeno je da se Bog neće ustručavati (stidjeti) "navesti za primjer mušicu ili još nešto sićušnije od nje".²⁰

Svjedočanstva proroka Muhameda, koja tvore drugi izvor islama, također pripisuju osjećaju srama visoko značenje. Tako se u proročkoj predaji koriste različite izvedenice riječi "sram", kako bi se protumačilo značenje ovog osjećaja u okviru islama. U jednom od svojih svjedočanstava prorok Muhamed naglašava da je osjećaj srama koristan za jedinstvo (zajedništvo).²¹ Osjećaj srama također je prema predaji proroka Muhameda oznaka proroka. Stoga se također proroku Muhamedu pripisuje vrlo velika sramežljivost, što potvrđuje već spominjana sura 2,26. Značenje sramežljivosti se u izvorima svjedočanstava proroka Muhameda tako naglašava da se u ovim izvorima mogu naći predaje koje označavaju sramežljivost kao dio vjerovanja.²² Islamska teologija vidi sramežljivost kao bitnu oznaku islama čak i kad sramežljivost predstavlja ljudski stav, koji se izričito ne propisuje ni narodu ni religiji.²³ Ako svaka religija ima svoje moralne postavke, a osnova ovakvog shvaćanja počiva na svjedočanstvu proroka Muhameda, onda bi za islam to bio osjećaj srama. Svjedočanstvo proroka: "*ako se ne sramiš, možeš sve činiti*",²⁴ pokazuje da je sramežljivost jedna od najvažnijih oznaka muslimana.

Spomenuta predaja u islamskoj se teologiji različito razumije. Prema jednom shvaćanju ovo proročko svjedočanstvo kazuje da nema druge sile koja bi bila u stanju zauzdati čovjeka od iskrivljenog

¹⁸ Usp. Mustafa Cagrici, Haya, u: TDV Islam Ansiklopedisi, 554-555, ovdje 554.

¹⁹ Usp. Kuran 28, 25; 33, 53; 2, 26.

²⁰ Usp. Kuran 2, 26.

²¹ Sahih al-Buchārī, 77.

²² Muslim, 57, 152.

²³ Ibn Māğa, 17, 4181.

²⁴ Al-Buchārī, 78, 6120.

djelovanja, kad nema osjećaja srama. Prema tome proročko svjedočanstvo posjeduje kritički opis i upućuje na značenje sramežljivosti kao zapreke iskrivljenom djelovanju. Druga interpretacija ove proročke predaje polazi od toga da je proročko svjedočanstvo prikladno kao atest djelovanja koje nije učinjeno sa sramom. To znači da djelovanja koja ne sadrže posramljenost, bez dodatne potvrde iz izvora mogu biti smatrana kao pravovaljanima.

Islamski učenjaci srednjega vijeka također su se bavili ovom temom. Među najvažnijima od njih je Abu al-Hasan Ali Ibn Muhammad Ibn Habib al-Mawardi (umro 1058.), koji se u okviru svojih istraživanja na području islamske etike u svom djelu *Kitab Aadab al-Dunya w'al-Din* bavio temom srama. On u svom djelu naglašava, da općenito ponašanja koja su prepoznata kao prijezirna treba promatrati kako kao tajna tako i kao zabranjena. Osim toga, naglašava on, sigurnost u izbjegavanju dvojbenih stvari može biti zajamčena samo kroz osjećaj srama. Islamski učenjak al-Mawardi osim toga naglašava da čovjek posjeduje kako dobre tako i zle vlastitosti. U dobre vlastitosti ubraja osjećaj srama, a u loše besramnost.²⁵

Islamski izvori govore o dvije vrste srama. Prva vrsta se odnosi na ljude međusobno, a druga na Boga. Neki učenjaci osjećaju srama među ljudima dodaju još i osjećaj srama prema sebi samome.²⁶

Osjećaj srama prema Bogu Stvoritelju tema je osobito u islamskoj mističnoj tradiciji. Islamski mistici govore o tri stupnja srama. Prvi stupanj srama u islamskoj mističnoj tradiciji jest osjećaj srama pred spoznajom Božje nazočnosti. Drugi stupanj osjećaja srama rezultat je koji se postiže kroz kontemplaciju u blizini Božjoj. Treći stupanj sadrži ljudski osjećaj srama Božjim pogledom (biti izložen pred Bogom). To je stupanj koji je prema shvaćanju mistika dostupan samo malobrojnim sufijima.²⁷

Čitav niz teoloških tvrdnji zasigurno utječe na životno ponašanje muslimanki i muslimana, koje u ovom prilogu nismo mogli obuhvatiti.

Ipak, u ovoj cjelini treba spomenuti da je osjećaj srama mnogih muslimanki i muslimana uvjetovan kulturnim okruženjem i socijalizacijom. Vrlo često se pokazuje, da muslimanke i muslimani usprkos religioznom zajedništvu shvaćaju sram vrlo različito, što ovisi o kulturi zemlje njihova porijekla.

Usprkos tome, to ne znači da nema zajedničkih temelja na kojima je utemeljeno razumijevanje srama kod muslimana. Premda osje-

²⁵ Mustafa Cagirci, Haya, u: TDV Islam Ansiklopedisi, 554-555.

²⁶ Isto, 555.

²⁷ Isto.

ćaj srama kod muslimana zahvaća više životnih područja, uglavnom se u praksi dovodi u vezu s tjelesnim sramom. To se posebno odnosi na propise o odijevanju. Bilo da je riječ o nastavi plivanja, razrednom izletu ili o svakodnevnoj odjeći, osobito kod muslimanki, pokazuje se posebna suzdržanost, koja ide za tim da zaštiti privatnost. Pritom se ne radi o pokrivanju nedostataka, već ispravnog vrednovanja osjećaja srama, koji prema islamskom shvaćanju mora biti stalno na pameti, kako bi se ispravno postavio važan temelj društva. Ne navodi se uzalud da riječ život i sram imaju isti korijen riječi. Prema islamskom shvaćanju osjećaj srama ugaoni je kamen zajedničkog života.

Preveo: *Emanuel Petrov*